

**Tárkányi Ákos**  
**A család válsága - tévhitek és megoldások**

Az alábbiakban Török Péternek a Kapocs 17. számában (IV. évf. 2. szám, 2005. április) megjelent "A házasság mint *intézmény*: védjük, ne védjük?" c. írására (pp. 56-64) szeretnék reagálni.

Mindenek előtt örömet kell kifejeznem, hogy e fontos témával, a család válságával és annak kezelési lehetőségével foglalkozó cikk született. A szerző értékes munkát végzett a házassággal kapcsolatos mai trendeket, problémákat megvilágító kutatási eredmények összegyűjtésével, bemutatásával.

Mivel magam is részben e téma kutatásával foglalkozom, jónak látom ismereteim megosztását Önökkel, a folyóiratukban közölt cikkben foglaltakat kiegészítendő. Sorra veszem azokat a pontokat, ahol szeretném alátámasztani vagy kiegészíteni a szerző által írtakat.

Az I. részben (Vélemények és ellenvélemények) Linda J. Waite írása alapján a szerző felsorol néhány mára közkeletű hiedelemmé vált hamis szociológiai mítoszt a házassággal kapcsolatban. Közülük a harmadik szerint a házas nők a férfiak bántalmazásának gyakori áldozata, ezért ajánlatos elkerülniük a házasságot. Török Péter bemutatja, hogy a házasság éppen a viszonylag legkevésbé veszélyes hely a párkapcsolatok szempontjából a nők számára. Amint írja: „A házas nők – és tegyük hozzá, a házas férfiak is – kisebb gyakoriságban válnak erőszakos cselekedetek áldozataivá. A nőket sokkal kisebb arányban molesztálja tettelesen a férjük, mint a volt férjük, udvarlójuk, volt udvarlójuk, vagy éppenséggel az élettársuk.” Mindehhez kiegészítésként hozzá kell tennem, hogy az a hiedelem is téves, hogy a férfiak sokkal gyakrabban viselkednek erőszakosan a házasságban, mint a nők. Ezzel kapcsolatban a téma iránt érdeklődők figyelmébe ajánlom a „Gender War, Sexuality, and Love” című angol nyelvű cikket a <http://www.geocities.com/RainForest/Vines/3951/dvstudies.html> internetes linken. (A benne idézett adatok szerint az erőszakos viselkedés a házasságban mindkét nem körében elég ritka, és

aránya a két nemnél nagyjából megegyezik.) Ugyancsak ajánlom Lupri (1990) cikkét, valamint a [http://secular.ws/Eunacom/publ\\_002.htm](http://secular.ws/Eunacom/publ_002.htm) linket.

Egy másik mítosz, amelyet Török Péter ötödikként említ, az, hogy a férfiaknak sokkal jobb a házasság, mint a nőknek, mert nekik a hatalom jut benne, a nőknek pedig a házimunka. Stack és Eshleman (1998) nemzetközi kutatásának eredményei szerint a férfiak és a nők boldogságérzésének mutatói közel álltak egymáshoz a házasok között, tehát a nők átlagosan nem kevésbé boldogok a házasságban, mint a férfiak. David de Vaus cikke az ausztráliai Family Matters folyóiratban (lásd a <http://www.newscientist.com/news/news.jsp?id=ns99992868> linken) pedig leírja, hogy egy új kutatási eredmény szerint a súlyosan stresszes személyek aránya 13% volt mind a férfiak, mind a nők között a vizsgált házasságok körében. A nemi szerepek változása láthatólag nem okoz olyan nagy feszültséget a legtöbb házasságban, hogy ez átlagosan a házasságban a nők boldogságérzését kisebbé, pszichés terheiket nagyobbá tenné a házasságban a férfiakénál. Ennek oka lehet az is, hogy az iskolai végzettség növekedésével nemcsak a nők mentalitása, igényei, de ezzel párhuzamosan és ehhez alkalmazkodva a férfiak, férjek mentalitása, hozzáállása is fokozatosan változik. Másrészt az egyre növekvő gazdasági, társadalmi fejlettség és a magasabb iskolai végzettség nemcsak magasabb igényeket, hanem ezek kielégítésére nagyobb lehetőségeket is jelent. A brit Szociológiai és Gazdasági Kutatóintézet (ISER) közelmúltbeli jelentéséből mai tipikus brit házasságként nem a „kenyérkereső férj – otthonteremtő feleség” kettőse (mely elégedetlenség forrása lehetne az ez ellen lázadó feleségek számára), hanem meglepően más kép rajzolódik ki.

Amint az erről a tudományos jelentésről szóló ismertetésben (a Magyar Hírlap egy cikkében) olvashatjuk: „Míg a 60-as években Nagy-Britanniában a nők 75 és a férfiak 40 százaléka végzett a hétvégén valamilyen munkát, ma már csak 35, illetve 25 százalékuk. A nők akkoriban másfél órával korábban keltek kilencig lustálkodó párjuknál – ma velük együtt maradnak tovább az ágyban. Az otthoni programokat viszont nagyrészt felváltotta a szórakozás. Míg negyven éve minden tizedik férfi otthon hagyta a családját, és golfozni, horgászni vagy meccsre ment, most az asszonnyal együtt indulnak – vásárolni. A párok csaknem egyharmada jár a bevásárlóközpontokba minden hétvégén.”

„Gödri (2002) vizsgálatai alapján az élettársi kapcsolatok instabilabbak, s ennek következtében valószínűsíthető az is, hogy kevesebb gyermek születik belőlük” – írja a szerző a cikk 8. oldalán.

Ami az utóbbi állítást illeti, egy francia kutatási eredmény (Leridon, 1990b) is ilyen következtetést sugall. Ennek alapján állítható, hogy a házasság visszaesése és az élettársi kapcsolat terjedése csökkentheti a befejezett termékenységet. Az előbbihez hasonló eredményre – tehát hogy az élettársi kapcsolatok számottevően instabilabbak, mint a házasságok – pedig már számos kutató jutott. Több kutatás (Leridon, 1990a, Les femmes, 1995, Wu, 1995, Kamarás, 1996, Lindgren, 1997, Kiernan, 1999b) bizonyította, hogy 2-5-szörte bomlékonyabb a házasságnál az élettársi kapcsolat (akkor is, ha gyermekek élnek benne, és akkor is, ha nem, ld. Les femmes, 1995.).

„Paradox módon a házasság előtti együttélés, mely egyes körökben szinte normává vált éppen arra hivatkozva, hogy a lehető legalaposabban ismerjék meg egymást a felek, mielőtt összeházasodnának, növeli annak esélyét, hogy az ilyen kapcsolat válásban végződjék” – írja a szerző ugyanerről a témáról a 10. oldalon (ismét hivatkozva Gödri Irén 2002-es tanulmányára).

Ezt az eredményt is lényegében megerősíti a szociológiai szakirodalom. A témában született kutatási eredmények többsége szerint bomlékonyabbak azok a házasságok, amelyeket élettársi kapcsolat előzött meg, mint azok, amelyeket nem (Bennet, 1987, DeMaris, 1992, Berrington, 1999, Kiernan 1999b), míg más eredmények szerint (Teachman, 1990, Lindgren, 1997) csak ugyanolyan bomlékonyak. Az első gyermek születése utáni 5. év végére a házasságok 14%-a bomlott fel Franciaországban, de 23%-a az olyan házasságoknak, amelyeket élettársi kapcsolatban élés előzött meg (Kiernan 1999b).

Az USA-ban mért nagyobb bomlékonyság mellett az európai országok közül szignifikánsan nagyobb bomlékonyságot Spanyolországban mutatott ki egy vizsgálat (Kiernan 1999a – bár a bomlékonyság Olaszországban, Franciaországban és Nyugat-Németországban is nagyobbban mutatkozott, de a különbség nem volt szignifikáns). E vizsgálat eredményei szerint az európai országok zömében nem volt semmilyen összefüggés ezen a téren. Ugyanakkor bizonyos brit és francia tapasztalatok (Berrington, 1999, Kiernan 1999b) is ebbe az irányba mutatnak.

Ennek az eddigi tapasztalatnak (bomlékonyabbak azok a házasságok, amelyeket élettársi kapcsolat előzött meg, mint azok, amelyeket nem) a négy lehetséges magyarázata (Cohan, 2002).:

1. Az élettársi kapcsolatban élők összetétele valamilyen (szociológiai, pszichológiai, kulturális) szempontból különbözik a házasokétól. Tehát olyanok lépnek élettársi kapcsolatra, akik a válásra eleve hajlamosabbak.
2. Az élettársi kapcsolat megváltoztatja a benne élők értékrendjét. Tehát az élettársi kapcsolatban élők a benne élők számára leértékeli a házassághoz köthető erkölcsi értékeket, így a hűséget, tartósságot.
3. Mire az élettársi kapcsolatban élők eljutnak a házasságig, már kezdenek kiábrándulni a kapcsolatból, a partnerből. Tehát ha az élettársi kapcsolattal együtt nézzük a párkapcsolat hosszát, akkor – e szerint az érv szerint – mindegy, hogy élettársi kapcsolat előzte-e meg a házasságot, ezzel a számítási módszerrel ugyanolyan lesz a felbomlás valószínűsége.
4. Az élettársi kapcsolatban már élt házasságok valamiért rosszabbul kommunikálnak egymással (kevésbé konstruktívan, türelmesen, támogatóan), mint azok, akik korábban ilyenben nem éltek. Ez a magyarázat az előző három kombinációjának is tekinthető, azokat nem zárva ki, a „közvetítő tényezőt”, avagy a felbomlás közvetlen okát igyekszik megnevezni.

Mindezen eredmények alapján nem támasztható alá az a házassággal kapcsolatos közkeletű hiedelem sem – mely hasonlít a szerző által cikke elején idézetekhez –, hogy a próbaházasságként funkcionáló élettársi kapcsolat hasznos bevezető a házassághoz, mert tartósabb lesz a házasság, ha a felek előtte már kipróbálták egymást. A családszociológiai szakirodalom eredményei ezt az elképzelést nem támasztják alá.

Török Péter a házasságra való felkészítést támogató államokról írja, hogy azok „ráébredtek arra, hogy a stabil házasság a közösségnek, a társadalomnak is hasznot hozhat, illetve a «saját zsebükön érzik», hogy az instabil házasságok, illetve a felbomlásukból adódó problémák finansiális, méghozzá súlyos finansiális nehézségek előidézői”. Majd a válás magas arányáról ír, és arról, hogy ez a társadalomnak és az államnak nem jó. A továbbiakban pedig a megoldási lehetőségeken töpreng. A válások, csonka családok negatív társadalmi hatásaira bővebben is kitér. Szeretném az e téren való meglátásait kiegészíteni néhány gondolattal és kutatási eredménnyel.

A szegénység növekedése és a társadalom individualizálódása egyaránt hozzájárulhatnak a párkapcsolatok labilisabbá válásához, ez utóbbi pedig negatív pszichés hatásokkal jár, és elősegítheti mind a kapcsolatok labilitásának, mind a szegénységnek a generációs továbbörökítését. Egy közelmúltbeli amerikai szociológiai vizsgálat (Cherlin, 1998) kimutatta, hogy a válás (vagy valamilyen közvetlenül hozzá kapcsolódó tényező) olyan maradandó pszichés károsodást okoz a gyermekeknek, amelynek a negatív hatása még felnőttkorban is kimutatható. Természetesen nemcsak a válás ténye, hanem a szülők ezt megelőző rossz kapcsolata is negatív hatással lehet a gyermekekre, amint Ranschburg Jenő megjegyzi (1994). Hozzáteszi, hogy a csonka családban felnövő gyermekek az egyik szülőjük hiánya miatt nem tapasztalhatják meg a megfelelő nemi szerepeket, és hogy a válás után a gyermekeit egyedül nevelő szülő a válás és az ezt megelőző párkapcsolati konfliktusok következtében fellépő lelki sérülései, torzulásai miatt esetleg nem tudja megfelelően nevelni gyermekeit.

Egy vizsgálat kimutatta, hogy a két szülő által, ép családban nevelt tizenévesek körében jóval ritkább az alkohol- és drogfogyasztás, valamint a dohányzás (az iskolai végzettség hatását kiszűrve is), mint az egy szülő által, csonka családban neveltek között (Johnson, 1996). Az egy szülő által, csonka családban nevelt fiúk esélye jóval nagyobbak bizonyult arra, hogy valami olyan törvénybe ütköző dolgot követnek el, amiért szabadságvesztésre ítélik őket, mint a két szülő által, ép családban neveltek között (több tényezőt kiszűrve is) (Harper, 1998). A csonka családban nevelkedés a gyermekek szegénységét növelő egyik fő tényező (Blank, 1997).

A csonka családok **a gyermeket nevelő családok átlagánál** jóval szegényebbek, amiben szerepet játszhat az is, hogy ez a jelenség a fejlett országok egy részében főként az alacsony iskolai végzettségűek között fordul elő, és az is, hogy a kapcsolat fölbomlásával kiesik a partner keresete. Amint Esping-Andersen (1999) írja, „a család instabilitása a szegénység egyik fő katalizátora”. Hozzáteszi, hogy „Skandináviában (és talán Franciaországban) az elvált nők és az egyedülálló anyák kevésbé valószínűen szegények (és maradnak is szegények)”, mint Nagy-Britanniában és az Egyesült Államokban, mivel utóbbi helyeken a családpolitika jóval kevésbé bőkezű, mint az előbbi országokban.

Mindazonáltal a csonka családok Svédországban és Franciaországban is a társadalom különösen szegény csoportjai közé tartoznak. Svédországban a '90-es évek elején például a nem nagycsaládban, két szülő által felnevelt gyermekek 13 százaléka volt jogosult szociális segélyre,

míg a csonka családban felnövő gyermekeknek a 21 százaléka. A csonka családok 50 százaléka nem rendelkezett semmilyen félretett pénzzel, ami a hétköznapi költségeken felül rendelkezésre állna bármilyen váratlan plusz kiadás esetén (Welfare, 1994, Tárkányi, 1996). Franciaországban a '84-es és '90-es adatokat összehasonlítva azt látjuk, hogy drámai mértékben romlott azoknak a csonka családoknak a helyzete, ahol az anya a háztartásfő (a csonka családok 86 százaléka); közöttük is a legrosszabb azoké, ahol az anya inaktív. Az egy fogyasztási egységre jutó jövedelemmel számolva a gyermekeiket egyedül nevelő anyák között az aktívak 18 százalékának a jövedelme volt a francia mediánjövedelem 60 százalékánál kisebb 1984-ben, és 27 százalékának 1990-ben. Ugyanezek az adatok 46 százalék és 40 százalék azokban a gyermekes családokban, ahol mindkét szülő inaktív, 7-7 százalék azokban, amelyekben mindkét szülő aktív, a népesség egészét tekintve pedig 14 és 16 százalék (Les femmes, 1995, Tárkányi, 1997).

Véleményem szerint súlyos tévedés a család válságjelenségeit, a házasság arányának drámai visszaesését, az instabil élettársi kapcsolatok elterjedését, a válást, a csonka családok arányának a növekedését (szinte) kizárólag „gettóproblémának” tekinteni, amire, úgy tűnik, több angolszász társadalomtudós hajlamos. Ezek a jelenségek ugyan általában valóban a legszegényebbek között a leggyakoribbak, de minden társadalmi rétegben erősen megnövekedett az arányuk a fejlett országokban az utóbbi évtizedekben. Nem periférikus, hanem általános társadalmi problémák, amelyeket főként a társadalom fokozódó individualizációja vált ki. Mivel egyre súlyosabbá válnak, igen sok felnőttnek és gyereknek okoznak szenvedést, és valójában komoly gazdasági károk is származnak belőlük, a megoldásukra való törekvésnek az egyik központi politikai kérdéssé kell válnia a fejlett országokban (Sollee, 1996).

Miután a párkapcsolatok labilitása növeli a szegénységet, és pszichés sérüléseket okoz – nemcsak a gyermekeknek, hanem az érintett felnőtteknek is –, a párkapcsolatok stabilitásának a növelése is alapvető cél. Fontos lenne minden olyan módszernek, lehetőségnek a mélyebb tanulmányozása és adaptációja, amely erre irányul, legyen az családi életre nevelés az iskolában vagy azon kívül, avagy családi, házassági tanácsadó szolgáltatás. Mivel a tartós együttélések többsége ma már házasságon kívül kezdődik, meg kellene találni a módját annak, hogy a tartós párkapcsolatra való felkészítés lehetősége az élettársi kapcsolatban élőket is elérje. Ugyancsak fontos a mentálhigiénés rendszer fejlesztése, a megfelelő alkoholpolitika kialakítása és a közösségek hálózatának fejlesztése.

A közösségek hiánya mellett számos, a családdal kapcsolatos hasznos hagyomány, ismeret, készség hiánya is rontja a fiatalok tartós és boldog párkapcsolatainak az esélyeit. Olyan tanfolyamok juthatnak az eszünkbe, amelyek valamiképpen a családokat segítik, például a párválasztás, a párkapcsolatok építése és fenntartása, a családi élet, a gyermeknevelés, a fogamzásgátlás terén vagy bármilyen egyéb fontos területen. Tulajdonképpen már régóta várat magára Magyarországon a családi életre nevelésnek az iskolai oktatásban való megjelenése. Ennek a tartalma ugyanaz lehetne, mint az előbb említett tanfolyamoké (fenti témákon kívül szerepelhetne még a tananyagban az egészséges életmód, az ésszerű háztartásvezetés, a hivatalos ügyek intézése és más hasonló témák is). Kétséges és vitatható, hogy ez a tantárgy megoldható lenne egyetlen egységes országos tantervvel, hisz ez a terület annyira kényes és bonyolult, s a szülők hozzáállása is annyiféle lehet. Legfontosabbnak a párkapcsolat pszichológiai törvényszerűségeinek megtanítása és a kommunikációs készségek fejlesztése tűnnek, és valószínűleg főként (illetve, amennyiben korlátozott az időkeret, szinte kizárólag) erre kellene koncentrálnia a tananyagnak. Már egy 1988-as minisztertanácsi határozatban felbukkant egy ilyen tantárgy kialakításának a kormányzati szándéka, majd még többször a következő másfél évtizedben, de a gyakorlatban nem történt semmilyen érdemi kormányzati lépés.

Alulról jövő kezdeményezésre mégis kialakulóban van valami ezen a téren. A Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskolán nemrég megindult olyan munkatársak képzése, akik iskolai keretek között vagy azon kívül a párkapcsolatokra, családi életre nevelhetik a tizenéves fiatalokat (ld. [www.sapientia.hu/csalad/](http://www.sapientia.hu/csalad/)). Ami Magyarországon még csak szerény kezdet, az az Egyesült Államokban már jól fejlett mozgalom. Itt a párkapcsolatok „pszichológiailag ügyesebb” megélésére való felkészítés mint „marriage education” terjed az egész országban, és nem csak egyházi keretekben (Sollee, 1996). A párkapcsolatra való pszichológiai felkészítés programja – az USA tagállamai közül elsőként, 1998-ban – Floridában már bekerült a középiskolai tanrendbe (More, 2000). Ezen kívül még több más államban gyakori ilyen tantárgy iskolai oktatása, például Massachusettsben, New Jersey-ben és Kaliforniában.

A válás következményeinek enyhítését célozza több országban a közös szülői felelősség jogintézményének bevezetése, vagy az Európai Gyermekjogi Konvenció azon pontja, amely szerint a gyermekek véleményét hivatalosan ki kell kérni minden őket érintő családjogi ügyben (Tárkányi, 1998).

Magyarországon a családok belső zavarait kezelő intézmények sorában a nevelési tanácsadók, családsegítő központok, gyermekjóléti szolgálatok természetesen hasznosak és fontosak, éppúgy, mint a nevelőszülői hálózat, a csecsemőotthonok vagy a hetes otthonok. Viszont lényegében hiányoznak olyan új megoldások, amelyek egy olyan stratégia részei lehetnének, amely a megelőzésre, nem pedig a tűzoltásra helyezi a hangsúlyt. A közösségfejlesztés és a közösségi szociális munka két olyan módszer, amelyek családpolitikai szempontból is támogatásra érdemesek, mert szerintem sokkal kedvezőbb a családok fejlődéséhez (és nagy segítséget jelent a gondok megoldásában) egy jó lakóhelyi közösség, illetve közösségi jellegű helyi társadalom, mint egy atomizált, anómiás társadalmi környezet.

Egy ilyen jellegű kezdeményezés az 1973-ban az Egyesült Királyságban elindított Start Home mozgalom, amely azóta a világ számos országában elterjedt. Magyarországon éppen most van indulófélben mint Otthon Segítünk Alapítvány (bár már évek óta létezett egy, a mozgalom alap gondolatát átvevő, de attól lényegében független szerény kezdeményezés Add Tovább néven.) A mozgalom fő tevékenysége önkéntes segítők szervezése, akik néhány órás alkalmi segítséget nyújtanak hátrányos helyzetű egyedülálló vagy sokgyermekes szülőknek. Ez lehet a gyermekekkel való foglalkozás, bevásárlás vagy valamilyen más háztartási munka elvégzése. Fontos a beszélgetés, az elszigetelt és megterhelt szülőknek való személyes barátság felajánlása, gondjaik megosztása. Azok általában ezt szokták a leg többre értékelni. A segítők erősen bátorítják a szülőket emberi kapcsolataik bővítésére, ennek elősegítése is a mozgalom programjához tartozik. A segítők általában maguk is többgyermekes anyák. Mint a magyar alapítvány vezetője elmondta, szervezetükben két szint van, a szervezőké és a segítőké. A felvételi beszélgetés és a segítő tevékenységre kiképző tanfolyam működnek szűrőként a megfelelő, a segítő munkára alkalmas önkéntesek kiválogatására.

A családsegítő központok rendszerint nem foglalkoznak a párkapcsolati problémák megoldásával (bár akad kivétel, mint amilyen a Budapest XII. kerületében működő). Egyes kezdeményezések, mint például a Családi Szolgálatok Ligája Alapítvány főként erre koncentrálnak. A CsSzLA-ban nem csak krízismegoldással foglalkoznak, hanem a kapcsolatok erősítésével, „gazdagításával” is. Vezetőjük becslése szerint a 3 főállású munkatárs és 15 segítő egy év alatt mintegy 300 családdal és 900 ügyféllel foglalkozik. Egy felmérésük szerint ügyfeleik 73%-a érezte úgy, hogy érdemi segítséget kapott. Az ilyen és ehhez hasonló egyesületek, kezdeményezések fejlesztésének,



intézményesítésének és jóval nagyobb fokú anyagi támogatásának is a házasság válságát kezelő, illetve lehetőleg megelőző családpolitika központi fontosságú részévé kellene válnia.

A családok segítésének ugyanígy szerves része kell legyen a mentálhigiénés rendszer erősítése, bővítése, teljesebb kiépítése. Az alkoholbetegek kezelési rendszerének megfelelő kiépítése és egy erősebb alkohol-ellenes politika kialakítása sem csak egészségügyi szempontból fontos, hanem a családok segítése, támogatása szempontjából is. A '90-es évek elején egy fölmérés (Gayerné, 1991) kimutatta, hogy Magyarországon a családsegítő szolgálatok ügyfelei problémáinak hátterében az esetek 30–50%-ában alapvető tényező volt a család valamelyik tagjának mértéktelen alkoholfogyasztása, és ez nem volt rétegspecifikus jelenség. A CSSK-k gyakorlatilag mégsem tudtak megfelelő egészségügyi partnereket találni e problémák megoldásához.

1986–95-ig a szülők alkoholizmusa miatt veszélyeztetettként nyilvántartott gyermekek száma 28 905-re nőtt, a szülők alkoholizmusa miatti védő- és óvóintézkedések száma viszont 327-re (kevesebb, mint tizedére) csökkent. A szülők alkoholizmusa miatt veszélyeztetett gyermekek számának a növekedése közben az emiatti védő- és óvóintézkedések számának drámai visszaesése mutatja, hogy a problémát tovább súlyosbítja a rá irányuló figyelemnek (és vélhetőleg enyhítése lehetőségének) a rendkívül nagyfokú hiánya.

Az 1980-as években az alkoholizmus terjedése mellett a neurózisok és mentális zavarok növekvő trendje is érzékelhető volt. Ekkor a különböző szakértők a neurotikusok arányát az összlakosság 25–50%-ára (!) becsülték. Az egészségügyi rendszer mentálhigiénés szektorának adatai szerint az 1990-es években főleg a depresszióban, neurózisban és neurotikus depresszióban szenvedők aránya nőtt meg a kezelték között. Elképzelhető, hogy az alkoholizmus és a mentális zavarok trendjei között valamilyen kapcsolat van. Egyes elméletek szerint ugyanis az alkoholizmus közvetlen pszichológiai előzményállapota a depresszió.

Az 1980-as években történtek bizonyos kormányzati lépések az alkoholizmus ellen (lásd pl. az 1064/1986. (X. 30.) minisztertanácsi határozatot), de ezek nem hoztak átütő sikert (Tárkányi, 2001). Feltehetőleg több és erőteljesebb ellenlépésre és komplexebb programra lett volna szükség. Ám az 1990-es évek elmélyülő társadalmi válsága valószínűleg még egy ilyen program sikerét is erősen veszélyeztette és az alkoholizmus gyakoriságának további növekedése irányába

hatott volna. Az 1990-es évek demokratikus kormányai pedig gyakorlatilag semmi érdemlegeset nem tettek az alkoholizmus mérséklése érdekében.

Török Péter cikke végén felteszi a kérdést: kiknek az érdekeit szolgálják korunk értékei? A család válságának megoldásához értékconszenzust tart szükségesnek.

Úgy gondolom, lehet úgy érvelni, hogy gyermek és a házasság vállalása nem is olyan önzetlen cselekedet, hiszen aki így tesz, tudja, hogy hosszú távon ez áll érdekében. Ha a társadalom egészében nincs elég gyermek, akkor majd évtizedek múlva nem lesz elég munkavállaló korú, így őt sem lesz, aki eltartsa. Vitatható, hogy ez bölcs, előrelátó „hosszú távú önzésnek” tekintendő-e (szemben a gyermekvállalást és házasságot elhalasztó vagy elutasító türelmetlen, mohó „rövid távú önzéssel”), vagy inkább egyszerűen csak józanságnak. Mindenesetre ha nincs erőteljes konszenzus körülötte, akkor valószínűleg mind kevesebben fogják ezt, és mind többen a (rövid távú) önzés, a „carpe diem” (élvezd a mai napot) felfogását követni. Végül csak viszonylag kis számú tudatosan önzetlen, felelősségteljes ember marad, aki a jövőt, a társadalmi értelemben vett fenntartható fejlődést szolgáló demográfiai magatartást követi (annak ellenére, hogy ez nem szolgálja közvetlen érdekeit), miközben a nagy többség a jövőt felélő – közgazdasági értelemben vett – potyautassá válik.

Egy konkrét párkapcsolatban az alacsony gyermekszámnak vagy a kapcsolat felbontásának csak a rövid távú előnyeit számításba vevő, illetve a párkapcsolatot, gyermekvállalást főként vagy kizárólag a szórakozás eszközeként tekintő önző, ultraindividualisztikus szemlélet általánossá válása olyan helyzetet teremt, amely a közlegető tragédiája nevű közgazdasági példázatra hasonlít. A párkapcsolat és a gyermekvállalás- és nevelés is bizonyos társadalmi javakat jelentenek, de nem lehet mind többet úgy kinyerni belőlük, hogy az egyének mind kevesebbet fektetnek be, illetve csak olyan áron, ha egyre növekszik az egyéni sérülések, veszteségek és a vesztesek aránya.

A közlegető tragédiájának példázatát elemzi egy szerzőpáros tanulmányában (Boldizsár, 1997), ahol a környezet állapotát tekintik a veszélyeztetett közjószágnak. Véleményem szerint hozzá hasonlóan a család és a házasság intézménye is annak tekinthető. A közlegető példája arról szól, hogy az egyének úgy növelik rövid távú egyéni hasznukat, hogy ezzel mindenki más hosszú távú

egyéni hasznát csökkentik. Minél többen követik ezt a stratégiát, annál valószínűbb a közösség gazdasági alapjainak teljes kimerülése. A közgazdasági dilemma lehetséges megoldásaként az állami közbeavatkozás mellett a kollektív racionalitást, az erkölcsi felfogás átalakítását, a pozitív tradíciók szerepét, a szoros emberi kapcsolatokat (szeretet, barátság, rokoni kapcsolatok) mint erőforrást említik. Úgy gondolom, hogy ezek számításba vehetők a család válságának ellenszereiként is. Itt említést érdemel a vallásosság lehetséges pozitív jövőbeni szerepe is. Somlai Péter (2000) az egyéni biztonság igényét említi, mint olyan tényezőt, amely a túlzott individualizmus fékjeként működik. Azonban ez is csak akkor funkcionál ilyenként, ha az egyének számára eléggé erősen működik a visszacsatolás, tehát ha kellő mértékben tudatosítják, hogy ez vagy az a cselekedet miért veszélyezteti az egyéni biztonságukat, és valószínűleg csak korlátozottan vagy nem működik, ha a következmények időben távoliak.

Véleményem szerint arra van szükség a család válságát jelentő szociológiai és demográfiai problémák megoldásához, hogy megszűnjön az egyéni szabadság mint érték mindenek fölött való túlhangsúlyozása a fejlett országokban a politikai elit jelentős részében és a médiában, illetve hogy az egyéni szabadság hangsúlyozása együtt haladjon a használatára való megtanítással, az egyéni felelősség szempontjának és az egyéni szabadság társadalmi beágyazottságának, ésszerű erkölcsi korlátaival a tudatosításával. Amint a közutakon nemcsak mind gyorsabb autókra van szüksége a társadalomnak, hanem autóvezetői tanfolyamokra, közlekedési szabályokra és jó autóvezetői morálra is, úgy a demográfiai magatartást illetően az egyének szintjén szükség van az egyéni készségek növelésére is (amilyen például a családi életre nevelés, a „marriage education” lehet), és a reprodukciós szintet elérő gyermekszám, a megfelelő párválasztás, a párkapcsolatok tudatos építése, gazdagítása, a bennük való hűség és a tartósságuk fontosságának a nagyobb mértékű tudatosítására is. Ezért az állam főként az oktatási rendszeren keresztül és civil szervezetek támogatásával tehet valamit, de emellett alapvető szükség van arra, hogy a politikai és a médiaelit számára is fontos céllá váljanak.

E gondolatokhoz kapcsolódik az a probléma is, hogy milyen szempontok szerint definiáljuk a családot, amit Török Péter fölvetett cikkében. Az én célom az, hogy empirikus kutatási eredményeket használva útjelzőnek olyan társadalmi együttélési formát találjak, amely úgy működik, hogy általa elkerülhető a társadalom előregedése és a lehető legkisebbek a gyermekek és felnőttek testi és lelki sérülései. Inkább tekintek családnak olyan együttélési módot, amely közelebb áll ehhez, és kevésbé azt, amely távolabb áll vagy vezet ettől.

Kérdés, hogy vajon ilyen szempontok szerint a homoszexuális párok családnak tekinthetők-e vagy sem. Török Péter olyan tudományos kritikát idézett, mely rámutatott, hogy a homoszexualitást társadalmi szempontból ártalmatlannak bemutató tanulmányok hibásak, megbízhatatlanok, torzok. Magam is több hasonló kritikát ismerek, és tudom, hogy a homoszexualitással kapcsolatban rendkívül nagy a tájékozatlanság. Ezért megadom egy, az interneten e témáról található angol nyelvű cikk linkjét, mely a homoszexualitással kapcsolatos kutatásoknak a Török Péter által idézettéhez hasonló kritikáit tartalmazza, és egy magyar nyelvű, általam írt cikk linkjét, amelyben a homoszexualitással kapcsolatos érveim mellett bemutatom néhány, a homoszexualitással kapcsolatos tudományos állítás és ismeret internetes lelőhelyét. E két link a <http://www.fathersforlife.org/dale/hparent1.html> és a [http://www.xlap.hu/index.php?column=2&news\\_id=214](http://www.xlap.hu/index.php?column=2&news_id=214).

*A szerző a KSH főmunkatársa, szociálpolitikus, demográfus*

## **Hivatkozott irodalom**

Bennett, N. G. et al.: Commitment and the Modern Union: Assessing the Link between Premarital Cohabitation and Subsequent Marital Stability. in: American Sociological Review, 1987.

Berrington, A. – Diamond, I.: Marital dissolution among the 1958 British birth cohort: The role of cohabitation. in: Population Studies, 1999/1.

Blank, Rebecca M. (1997): It Takes a Nation: A New Agenda for Fighting Poverty. New York: Russell Sage Foundation.

Boldizsár Klára – Tóth I. János: A közlegelő tragédiája és lehetséges megoldásai. in: Társadalmi Szemle 1997/2.

Cherlin, A. J. - Chase-Lansdale, P. L. - McRae, Ch.: Effects of Parental Divorce on Mental Health throughout the Life Course. in: American Sociological Review, 1998/2.

Cohan. C. L. – Kleinbaum, S.: Toward a Greater Understanding of the Cohabitation Effect: Premarital Cohabitation and Marital Communication. in: Journal of Marriage and the Family, 2002/1.

DeMaris, A. - Rao, K. V.: Premarital Cohabitation and Subsequent Marital Stability in the United States. A Reassessment. in: Journal of Marriage and the Family, 1992.

Esping-Andersen, G.: Jóléti államok az évszázad végén: a munkaerő-piaci, a családszerkezeti és a demográfiai változások hatása. in: Csaba Iván – Tóth István György 1999. A jóléti állam politikai gazdaságtana. Budapest: Osiris Kiadó – Láthatatlan Kollégium.

Gayer Gyuláné (1991): Alkoholral kapcsolatos problémák a családsegítő központok látószögéből nézve. Kézirat. (idézi: Role of the principal addictions...)

Harper, Cynthia. – McLanahan, Sara.: Father Absence and Youth Incarceration. Center for Research on Child Wellbeing, Working Paper #99-03.

<http://ryder.princeton.edu/crcw/publist/workingpapers/WP99-03-Harper.pdf>

Kamarás Ferenc (1996): Európai termékenységi és családvizsgálat Magyarországon. Az 1993. évi keresztmetszeti vizsgálat főbb eredményei. Budapest: KSH.

Kiernan, K.: Cohabitation in Western Europe. in: Population Trends, Summer, 1999.

Kiernan, K.: Childbearing outside marriage in Western Europe. in: Population Trends, Winter, 1999.

Johnson, Robert A. et al. (1996): The Relationship Between Family Structure and Adolescent Substance Use. Rockville, MD: Substance Abuse and Mental Health Services Administrations, Office of Applied Studies, U. S: Department of Health and Human Services.

Leridon, H.: Cohabitation, Marriage, Separation : An Analysis of Life Histories of French Cohorts from 1968 to 1985. in : Population Studies 1990/1.

Leridon, H.: Extra-Marital Cohabitation and Fertility. in: Population Studies 1990/3.

Les femmes. Portrait social. 1995 Paris: INSEE.

Lindgren, J. (1997): Non-Marital Cohabitation and Union Dissolution. Helsinki: The Population Research Institute.

Lupri, E.: Harmonie und Aggression: Über die Dialektik ehelicher Gewalt. (Harmony and Aggression: On the Dialectic of Spousal Violence) in: Kölner Zeitschrift für Soziologie und Sozialpsychologie, 1990/3 (474-501).

More, Better Marriage Education Needed in Schools, Study Says. internet:

<http://www.loveevity.com/marriage/whatsnew/bettermarriagepressrelease.html>

Ranschburg Jenő: A családi diszharmónia és a válás hatása a gyermek fejlődésére. in: Demográfia 1994/3-4.

Role of the principal addictions (alcoholism, smoking, drug abuse) in morbidity-mortality and in the decrease of population in Hungary – according to statistical measures. A főbb addikciók (alkoholizmus, dohányzás, drogabúzus) szerepe Magyarországon a morbiditásban-mortalitásban és a népesség fogyatkozásában – statisztikai elemzés az Országgyűlés tájékoztatására. (A Kiáltás c. folyóirat Józan Nép című melléklete 1992-es különszáma kiadásának negyedik átdolgozott és kiegészített változata.) 1997. Budapest: Mentálhigiénés Programiroda – Józan Élet Szövetség.

Somlai Péter: Meghatározások, avagy miről szól a család válsága? In: Spéder Zsolt – Tóth Pál Péter: Emberi viszonyok. Cseh-Szombathy László tiszteletére. Budapest: Andorka Rudolf Társadalomtudományi Társaság – Századvég Kiadó, 2000.

Stack, S. – Eshleman, J. R.: Marital Status and Happiness. A 17 Nation Study. In: Journal of Marriage and the Family, 1998/2.

Tárkányi, Ákos: Európai családpolitikák: a svéd családpolitika története. In: Demográfia 1996/4.

Tárkányi, Ákos: Európai családpolitikák: a francia családpolitika története. In: Demográfia 1997/1.

Tárkányi Ákos (1998): Családpolitika az Európai Unió országaiban. (Európai Tükör sorozat 43.) Budapest: Integrációs Stratégiai Munkacsoport.

Tárkányi Ákos (2001): A családdal kapcsolatos jogszabályok Magyarországon 1980-98-ig. (KSH NKI Kutatási Jelentései 67.) Budapest: KSH NKI.

Teachman, J. D. - Polonko, K. A.: Cohabitation and Marital Stability in the United States. in: Social Forces, 1990.

Sollee, Diane: Shifting Gears: An Optimistic View of the Future of Marriage. Paper presented at the Conference on Communitarian Pro-Family Policies, Washington, DC, Nov 15, 1996.

Welfare and Public Health in Sweden. 1994 Stockholm: Socialstyrelsen – EpC.

Wu, Zh. - Rao, B. T.: Dissolution of Premarital Cohabitation in Canada. in: Demography, 1995/4.